

Därför kommer de hit

Thomas Hammarberg

Ordförande i regeringstillsatta Kommissionen mot antiziganism.

Tidigare Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter.

E-post: Thomas.Hammarberg@hotmail.se.

Det finns en förklaring till varför romer från särskilt Rumänien och Bulgarien reser till andra delar av Europa för sin försörjning. Där hemma är de fortfarande berövade grundläggande mänskliga rättigheter. Sociala indikatorer visar att de ligger långt efter majoritetsbefolkningen i fråga om utbildning, sysselsättning, boendestandard och hälsonivå. De flesta lever i djup misär och medellivslängden är betydligt kortare än för andra. Orsakerna är flera men huvskälet är den strukturella diskrimineringen som bottnar i antiziganismen, det vitt spridda förakt och de negativa fördomar som alltså drabbar denna etniska minoritet, den största i Europa.

There is a reason why Roma people in Romania and Bulgaria travel to other parts of Europe for their living. At home they are still deprived of their basic human rights. Social indicators show that they are far behind the majority population in terms of education, employment, housing and health standards. Most of them live in deep misery and their average life length is considerably shorter than for others. There are several reasons for all this but the main cause is the structural discrimination based on anti-Gypsyism, the wide-spread contempt and negative prejudices which still fall upon this ethnic minority, the largest one in Europe.

Vi ber inte om privilegier, bara om samma mänskliga rättigheter som alla andra har. Vi begär samma rätt till utbildning, samma möjlighet att få ett arbete och samma rätt till drägliga bostäder – inte som romer utan som medborgare.

Vi begär samma lagliga skydd mot angrepp som andra får. Och vi begär också att generationer av romer som vuxit upp utan bostäder och utbildning och som genomlidit övergrepp och diskriminering, får erkännande och kompensation.

– Katarina Taikon

Det är inget mysterium att romer från vissa europeiska länder kommer till oss för att söka sig en utkomst; en resa som numera sällan ger jobb utan allt oftare slutar på trottoarkanten bakom en tiggarmugg.

Resan är svår och utdelningen mager. Det tar i genomsnitt en hel månad innan allmosorna täcker utläggerna för själva resan. Först en längre vistelse ger det överskott som varit själva poängen med besöket. Att sitta timme efter timme vid gatan i alla väderlekar innebär uppenbara hälsorisker. Själva övernattningen är ännu svårare för de flesta; många måste ligga ute även under de kallaste nätter.

Många av dem vi möter har fått hjälp att skriva en vädjan på en bit wellpapp, ofta med ett tummat foto på barn. Det är just barnen de talar om när man får kontakt. ”Det är för deras skull vi är här”, säger i stort sett alla, särskilt kvinnorna. De är oroliga för hur barnen där hemma har det, nu omhändertagna av far- eller morföräldrar eller andra släktingar.

En hel del av dessa besökande EU-medborgare har återvänt hem tidigare än planerat – utan de pengar de hoppats kunna ta med sig för barnens framtid. En del därför att hälsan inte

klarat påfrestningarna, men många också av rädsla. Efter den sannolikt anlagda branden i det provisoriska lägret i Högdalen hösten 2014 – som ledde till att en person dog och en annan blev svårt brännskadad – åkte flera hem.

Hatbrotten mot dem som tigger har ökat. Extremister kartlägger var de tillfälliga uteboendena finns på sina hatsajter. I Stockholmsområdet har gjorts flera försök att tända eld på husvagnar och madrasser; i Västerhaninge attackerades en familj med vattenspruta och senare med tillhyggen; i Skara blev en kvinna skjuten i huvudet med luftgevär; och i Perstorp angreps och misshandlades en familj som sov i en bil.

De utsatta vill i de flesta fall inte anmäla övergreppen; de fruktar repressalier eller andra negativa konsekvenser. Klart är att okvädningsord, ”fingret” eller sparkar mot muggarna händer då och då. Till bilden hör också att vissa kriminella element från hemlandet har dykt upp och utövat utpressning mot dem som tigger.

Trots alla påfrestningar har dessa EU-medborgare ändå kommit hit och många kommer även tillbaka för en ny period. Hur kommer det sig?

Svaret ligger i deras *verklighet* där hemma.

Romer i Rumänien och flera andra europeiska länder är fortfarande berövade grundläggande mänskliga rättigheter. De befinner sig alltjämt långt efter majoriteten av befolkningen vad gäller utbildning, jobb, boendestandard och hälsa. I grunden handlar det om ren misär. Det uppskattas att 90 procent av romerna inom EU lever i fattigdom

Dessa akuta sociala problem griper in i varandra i en negativ spiral. Om man som barn inte får tillräcklig skolundervisning kommer man att missgynnas av arbetsmarknaden. Om man inte kan skaffa ett jobb kan man inte förbättra sitt boende. Dåliga boendevillkor påverkar i sin tur hälsan och barnens utbildning. Denna onda cirkel tenderar bestå genom generationerna.

Rätten till utbildning

En aspekt måste prioriteras om misären ska brytas: skolgång. Många romska barn står fortfarande helt utanför de nationella utbildningssystemen. Även bland dem som skrivs in i skolan är bortfallet stort och studieresultaten är i allmänhet låga. Inte ens hälften av romerna i Europa fullföljer grundskolan och bara 15 procent fortsätter studera på gymnasienivå.

En förklaring till de utbildningsproblem som romska barn möter är att analfabetismen är så utbredd bland deras föräldrar. Det pekar på betydelsen av en utbyggd förskola. För barn som kommer från en bakgrund med begränsade studietraditioner kan ett

förstärkt stöd under tidiga år vara till stor hjälp. Tyvärr är inte förskoleverksamheten gratis för familjerna på många platser. Många barn bor också där det inte finns några förskolor i närheten och med dyra och besvärliga transporter.

Ett annat problem är den rutinmässiga placeringen av romska barn i särskolor eller specialklasser för elever med intellektuell funktionsnedsättning. Jag har i flera länder besökt skolor, bl.a. i Tjeckien, där romska barn nästan automatiskt blivit satta i klasser för elever med inlärningssvårigheter. Även uppenbart begåvade barn har drabbats av detta.

Europadomstolen för mänskliga rättigheter reagerade mot sådan segregation genom sitt beslut i fallet D.H. m. fl. mot Republiken Tjeckien, den 14 november 2007. Frivilligorganisationen European Roma Rights Centre hade visat att det var 27 gånger mer troligt att romska barn i Republiken Tjeckien blev placerade i särskolor eller specialklasser än andra barn. Domstolen fann att detta mönster av rassegregation stred mot Europakonventionen (Artikel 14 om förbud mot diskriminering och Artikel 2 i Protokoll 1 om rätten till utbildning).

Domstolen konstaterade att Republiken Tjeckien inte var ensam om sådana metoder. Diskriminering av romska barn i utbildningsväsendet har existerat i ett antal europeiska länder. Domstolen har också fattat fler beslut på detta område. I juni 2008 fann den att grekiska myndigheter agerat i strid mot bestämmelserna i Europakonventionen. De hade först misslyckats med att tillhandahålla undervisning för ett

antal romska barn och hade därefter placerat dem i särskilda förberedande klasser.

Kvalitativ undervisning för romska barn kräver undervisningsmaterial på deras modersmål. Även om det inte är enkelt, särskilt om man betänker det romska språkets dialektala variationer, måste det finnas en ambition att möta det behovet.

Lärare behöver särskild skolning för att hantera mångfalden i klassrummet. Mer bör också göras för att rekrytera romsk personal för att undervisa och arbeta i skolan. För närvarande finns det få romska lärare; antalet måste ökas. Försök med romska klassassistenter i en del skolor har visat sig ge positiva resultat.

Det är också viktigt att skolan får närmare kontakt med romska föräldrar. De måste kunna känna sig välkomna inom skolsystemet. När det finns behov och de så önskar bör de också själva få möjlighet till grundläggande utbildning.

Det finns en myt om att romer inte vill att deras barn går i skola. Det är en missuppfattning. De allra flesta av föräldrarna vill att barnen ska få utbildning, de är medvetna om att detta är ett villkor för ett bättre liv. Men de är oroliga över den mobbning och de trakasserier som deras barn inte sällan utsätts för.

Av en slump råkade jag en gång uppleva en situation i en romsk by i Moldavien som illustrerade just denna konflikt. En grabb i tolvårsåldern kom hemspringande från skolan och sa gråtande att han aldrig, aldrig mer skulle gå till skolan. Han vill inte prata om det. Men det kom snart fram att

han hade blivit beskylld för något ofog som han menade sig vara oskyldig till – och sen hade fått stryk av läraren. Det var tydligen inte första gången. Mamman var alldeles förtvivlad och vädjade gång på gång att han måste, måste gå tillbaka till skolan.

Rätten till arbete

Arbetslösheten bland romer är mycket hög i en rad länder. EU:s byrå för mänskliga rättigheter (FRA) har uppskattat att bara en tredjedel av vuxna romer i EU-länderna har anställning. Romer får i många fall inga jobb även när de har utbildning, visar undersökningar gjorda i Bulgarien, Republiken Tjeckien, Ungern, Rumänien och Slovakien, av European Roma Rights Centre (ERRC). Diskrimineringen inom arbetslivet är endemisk, särskilt i Central- och Sydösteuropa men antalet arbetslösa romer är mycket högt i hela Europa. När romer får anställning, tenderar de jobben att vara serviceyrken inom det romska samhället.

ERRC:s undersökningar visade att ett stort antal arbetssökande blev bortvalda därför att de rent visuellt kunde identifieras som romer. Många arbetsgivare medgav faktiskt att så var fallet. Även utbildade romer möter diskriminerande attityder när de söker arbete.

En annan slutsats av undersökningarna var att de statliga arbetsförmedlingarna inte var till mycket hjälp. Fördomar och även uttalad rasism bland tjänstemännen häskade på vissa offentliga institutioner.

Detta är desto mer beklagligt då romerna motarbetats av den ekono-

miska utvecklingen under senare år. Deras traditionella yrken efterfrågas inte längre och många lider brist på formell utbildning. För den typen av problem behövs kompetenta och icke-diskriminerande arbetsförmedlingar.

Undersökningarna visade också att i de fall där romer har en anställning löper de risk att diskrimineras. En av fyra romer med anställning berättade att deras lön och andra villkor var sämre än för icke-romer med samma jobb.

Rätten till bostad

I land efter land i Europa lever romska familjer i hälsovådliga miljöer. Jag har besökt fattiga och överfulla bosättningar i flera länder, som Bulgarien, Grekland, Italien, Rumänien och Serbien. Elektricitet, rinnande vatten och avloppssystem har antingen inte existerat eller varit otillräckliga, vilket gjort det näst intill omöjligt att upprätthålla ens den enklaste hygien. Jag har träffat mödrar som frågat hur de ska kunna skicka sina barn rena till skolan eller hur de kunde förväntas göra sina hemuppgifter under sådana omständigheter.

Familjer som bott på mark där de saknat tillstånd, ställs inför enorma svårigheter. Romska familjer har med våld blivit vräkta från sina hem. I flertalet fall fattades beslutet av lokala myndigheter och familjerna erbjöds varken uppsägningstid eller något alternativt boende. Även i många fall när avhysningen blivit godkänd i domstol, står det klart att de genomförda vräkningarna stridit mot såväl europeiska som internationella nor-

mer för mänskliga rättigheter.

Ett fall ägde rum i Milano i april 2010 när den lokala polisen ”rensade” tre romska bosättningar med drygt ett hundra invånare. Bland de drabbade fanns sjuka människor, några med funktionsnedsättningar, gravida kvinnor och barn. Alla tvingades bort, men blev inte erbjudna alternativa bostäder. Deras hem jämnades sedan med marken.

Liknande polisaktioner har genomförts i Albanien, Bulgarien, Frankrike, Grekland, Serbien, Turkiet och Storbritannien. I flera fall användes våld och rasistiskt språk. Ett argument som ofta förts fram för dessa vräkningar har varit planerna på modern bebyggelse i samma område. Men romska familjer blir sällan erbjudna platser i de nya bostadsområdena. Det finns oproportionerligt många romer bland de hemlösa eller de med mycket låg boendestandard. Sanningen är att det fortfarande finns romska getton och slumstäder på vår kontinent.

Planerad stadsförnyelse fordrar ibland att människor måste flyttas. Sådana beslut kan givetvis vara berättigade, men åtgärderna måste planeras och verkställas i enlighet med normerna för mänskliga rättigheter. Normerna slår fast att tvångsflyttning bara kan genomföras i exceptionella fall och då på ett rättssäkert sätt; alla som berörs måste få möjlighet att ifrågasätta beslutets legalitet inför domstol innan det sätts i verket. Man måste leta efter alternativ till tvångsflyttning genom att uppriktigt rådgöra med de berörda och de måste bli erbjudna kompensation och annat

lämpligt boende om tvångsförflyttningen visar sig vara oundviklig.

Den kommitté som övervakar respekten för den Europeiska Sociala Stadgan har funnit att flera länder inte har skött sina åtaganden när det gäller romernas rätt till boende. Europadomstolen för mänskliga rättigheter har avgjort att urusla boendeförhållanden kan innebära en kränkning av Europakonventionens förbud mot omänsklig och förnedrande behandling. FN:s kommitté mot tortyr har antagit en liknande ståndpunkt. Även Europarådets Ministerkommitté har uppmanat medlemsstaterna att upphöra med tvångsförflyttningarna och ersätta dem med överenskommelser byggda på samråd. Resultaten av dessa krav är minst sagt blygsamma.

Rätten till hälsa

FRA har uppskattat att en tredjedel av alla romer inom EU i åldrarna 35-54 år lider av hälsoproblem. Medellivslängden är betydligt kortare än den för majoritetsbefolkningen; i Rumänien beräknas den vara cirka tio år kortare. Den statistiken pekar på djupa problem i den förebyggande och kurativa hälso- och sjukvården för romer.

Ett problem är att en del romer inte har täckning av en sjukförsäkring (hela 20 procent inom EU enligt FRA). Ett annat, besläktat, hinder är att barn växer upp utan födelseattest – i en formell mening existerar de inte – vilket orsakar svårigheter att få medicinsk behandling. Det finns också vuxna romer som saknar identitetshandlingar. Tiotusentals romer i Europa är statslösa, inte minst som en

följd av de politiska förändringarna i forna Jugoslavien och uppdelningen av tidigare Tjeckoslovakien. Dessa personer, papperslösa i sitt eget land, har svårigheter när de söker sjukvård.

Men där finns andra hinder är de rent byråkratiska. Jag har talat med romer i flera länder som berättar hur illa behandlade de blev när de sökte vård. De pekade på två huvudproblem: anti-romska fördomar och korruption. Även i situationer där vården i princip skulle vara fri avkrävdes de hjälpsökande betalning – som de inte hade råd med.

Kvinnor drabbas särskilt av utestängningen från hälsovården. De alltför täta graviditeterna är en konsekvens.

Kombinationen av usla och miljöfarliga boendeförhållanden, fattigdiet och brist på både förebyggande och akut sjukvård har skapat en svår hälsokris inom de romska samhällena.

Antiziganismen – roten till misären och utanförskapet

Det vore ett misstag att se fattigdomen bland romer som enbart ett socialproblem. Roten till utanförskapet med alla dess konsekvenser är antiziganismen. Det är de djupt rotade och vitt spridda fördomarna mot romer som är själva bränslet bakom den systematiska diskrimineringen.

Det är ingen slump att romska barn – även de mest begåvade – automatiskt placeras i hjälpklass, att de utsätts för mobbning, att andra föräldrar flyttar sina barn från skolor med romska elever och att standarden på undervisningen för de som blir kvar försämras.

Det är inte heller en tillfällighet att just romer har svårt att få jobb, att deras platssökande inte ger resultat när det framkommer att de är av romsk härkomst och att inte ens högt utbildade romer får anställning. Och att motivationen att studera därför undermineras bland romska ungdomar

Slump är det inte heller att el-ledningar och asfaltsbeläggning upphör när man närmar sig en romsk bosättning, att många romska familjer haft svårt att få lagfart för att säkerställa sitt boende eller att så många vräkningar – utan erbjudna alternativ – fortfarande utförs i europeiska länder.

Inte heller är det en tillfällighet att romers genomsnittliga livslängd är så mycket kortare än majoritetsbefolkningens, att de ofta är utestängda från möjligheten till sjukvård – även i akuta fall, eller att många inte ens är täckta av en sjukförsäkring,

Dessa fakta bildar ett antiziganistiskt mönster. I grunden handlar detta

om djupt fördomsfulla attityder och falska myter med rötter i rasbiologiska teorier och nazistiskt tankegods som alltför sällan blottläggs.

Det är sådana föreställningar som ledde till att hundratuseltals romer mördades under trettio- och fyrtiotalen av nazister och fascister. I vissa europeiska länder utplånades nästa hela den romska befolkningen.

Men rötterna går ännu längre tillbaka. I Rumänien var romerna slavar i århundraden, ända fram till 1855 då slaveriet formellt avskaffades. Även andra länder har en skamlig historia av förtryck av denna minoritet, inklusive massmord och deportationer. Övergreppen i Sverige under förra seklet belystes i den vitbok som publicerades våren 2014.

Vi européer måste sätta punkt för dessa systematiska kränkningar en gång för alla. Själva ordet Rom betyder människa. Romer är människor, de har mänskliga rättigheter.

Systembolagets Alkoholforskningsråd

Forskningsmedel för 2016

Systembolagets Alkoholforskningsråd lämnar stöd till såväl samhällsvetenskaplig som medicinsk alkoholforskning. Forskning av särskild betydelse för det förebyggande arbetet mot alkoholskadorna prioriteras. Systembolaget har uppdragit åt rådet att i årets ansökningsomgång, med beaktande av sedvanliga krav på vetenskaplig kvalitet, i första hand prioritera samhällsvetenskaplig och folkhälsovetenskaplig alkoholforskning. Klinisk/patientnära forskning med relevans för förebyggande av alkoholskador kan prioriteras i andra hand.

Ansökan skall ge en tydlig bild av metod, budget och syftet med forskningen. Rådet beslutar oberoende av Systembolaget om inkomna ansökningar, utifrån projektens vetenskapliga kvalitet och samhälleliga relevans.

Projekt finansieras med upp till 500 000 kronor, för årets utdelning disponerar rådet 7 miljoner kronor. Medel anslås för ett år i taget i högst fem år för ett och samma projekt. Sökande skall vara disputerad.

Administrationen sköts av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN. Ansökningar lämnas via rådets ansökningssystem på CAN:s hemsida, www.can.se/sra.

Sista ansökningsdag är den **15 september 2015, klockan 16.00**, därefter stängs ansökningssystemet.

KONTAKTPERSON

Britta Grönlund, 0723 714 330, britta.gronlund@can.se

www.can.se/sra